

میزان الادویه

تألیف:

حکیم سید محمد امین شیخ محمد سعید الکنہری

به کوشش:

حامد ممنون صوفیانی

حسین آرمین

میزان الادویه

تألیف: حکیم تابع محمد ابن شیخ محمد سعید لکنهویی
به کوشش: حامد ممنون صوفیانی - حسین آرمین

انتشارات بهاردخت

دفتر مرکزی: تبریز، شهرک امام(ره)

تلفن: ۴۲۴ - ۱۱۴۸۰ - ۳۲۸۹۶۰۴۱ - Email: bahardokhtpub@yahoo.com

طرح روی جلد: صنم جاجالی

نوبت چاپ: ۱، تیر بهار ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه / طبع: زمستان ۱۳۹۶ صفحه

قیمت: ۹۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۵۱-۷۸-۹

ISBN: 978-600-7351-78-9

کتابشناسی / چاپ / صحافی: چاردين / سبز / امیر

سرشناسه افزوده: حسین محمدسعید لکنهویی

عنوان و نام پدیدآور: میزان الادویه / تألیف محمد بن شیخ محمد سعید لکنهویی / تصحیح لکنهویی / به کوشش حامد ممنون صوفیانی، حسین آرمین.

مشخصات نشر: تبریز: بهاردخت، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۱۱۶ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۵۱-۷۸-۹

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتاب حاضر قبلاً تحت عنوان "مجموعه الفاظ الادویه، میزان الادویه، انیس الصالحین" منتشر شده است.

یادداشت: در منابع مشابه دیگر نویسنده حکیم نورالدین محمد شیرازی ذکر شده است.

یادداشت: کتابنامه

موضوع: داروشناسی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع: Pharmacology -- Early works to ۲۰th century

موضوع: پزشکی ایرانی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع: Medicine, Persian -- Early works to ۲۰th century

موضوع: پزشکی اسلامی -- پزشکی سنتی متون قدیمی تا قرن ۱۴

موضوع: Medicine, Islamic -- Early works to ۲۰th century

موضوع: Traditional medicine -- Early works to ۲۰th century

شناسه افزوده: ممنون صوفیانی، حامد، ۱۳۶۹ - گردآورنده

شناسه افزوده: آرمین، حسین، ۱۳۶۴ - گردآورنده

شناسه افزوده: عین الملک شیرازی، محمد بن عبدالله، قرن ۱۰ ق.

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ R1۲۸/۳/ع۹م۳

رده بندی دیویی: ۶۱۰/۹۱۷۶۷۱

شماره کتابشناسی ملی: ۴۲۲۳۸۱۴

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	پیشگفتار
۱۲	تذکره لغات هند
۲۱	مقدمه
۲۲	مقاله اول
۲۲	باب الألف
۲۹	باب الباء
۳۳	باب التاء
۳۵	باب الثاء
۳۵	باب الجیم
۳۷	باب الحاء
۴۱	باب الخاء
۴۳	باب الدال
۴۵	باب الذال المعجمه
۴۵	باب الراء المهمله
۴۷	باب الزاء
۵۰	باب زای فارسی
۵۰	باب السین
۵۵	باب الشین
۵۸	باب الصاد
۵۹	باب الضاد
۶۰	باب الطاء
۶۲	باب الظاء
۶۳	باب العین المهمله
۶۵	باب الغین المعجمه
۶۵	باب الفاء

٦٨	باب القاف
٧٠	باب الكاف
٧٤	باب اللام
٧٨	باب الميم
٨١	باب النون
٨٣	باب الواو
٨٤	باب الهاء
٨٤	باب الباء
٨٦	خاتمة الباب ذي خاصيت بعضى فواكه
٩٠	مقال دومر بيان اسامى امراض
١٠١	اصطلاحات اغلبا مع مفادير موازين
١٠٤	بيان اغذيه و اطعمه
١٠٥	بيان مقادير و موازين
١٠٧	واژه نامه اصطلاحات طب سنتي

13-08-1612:44:48 È.Ù

www.etaab.ir

پیش گفتار:

بدیهی است که احیای آثار مکتوب اسلاف یک ملت در جهت اعتلای علم و فرهنگ آنان ضروری و مؤثر است. تعدد نسخه‌های خطی و چاپ سنگی به جا مانده از پیشینیان در رشته طب نشانگر اهمیت این فن در نزد قدما و کثرت حکیمان حاذق در این مرز و بوم است. با این اوصاف، وجود توانایی علمی در شناساندن و احیای یک اثر (در تمام رشته‌ها به خصوص در طب سنتی اسلامی) در یک فرد دینی بر او می‌افزاید که باید در احیای این آثار فاخر بکوشد.

ما نیز به تازگی به فراخور وسع خود و با استعانت از خداوند متعال و استمداد از اساتید بزرگوار به خصوص استاد ارجمند جناب آقای رشید تفقید دام عزه - قدمهایی در این راه برداشتیم که نخستین اثر آن با عنوان «میزان الأدویه» توسط انتشارات بهار دخت تبریز و ذیل عنایت خاصه مدیر فاضل آن جناب آقای اکبر رحیم زاده منتشر می‌گردد.

مؤلف این اثر در بسیاری از کتب حکم نورالدین محمد شیرازی معرفی شده است، اما در دو نسخه چاپ سنگی که برای تصحیح و برایش این اثر از آنها استفاده کردیم؛ هم در مقدمه و هم در مقدمه نام مؤلف حکیم تابع محمد بن موسی شیخ محمد سعید ذکر نشده است. در آغاز کتاب مؤلف به صراحت نام و هدف خود از نگارش کتاب را بیان می‌کند. متأسفانه تا به حال درباره مؤلف در کتب و تراجم نشانی پیدا نکردیم و تنها اطلاعات ما از وی مختص به مقدمه میزان الأدویه می‌باشد که در آنجا خودش را چنین معرفی می‌کند:

«اما بعد می‌گویند ذره کمتر از هر صغیر تابع محمد ولد شیخ محمد بن موسی مفتی لکهنو که بر رأی صواب...»

همچنین در مقدمه حکیم تابع محمد صاحب هدف خود از نگارش این کتاب را چنین بیان داشته است:

«و چون ادویه که به زبان یونان و لسان عرب از ایشان و به زبان پارسی و سریانی واقع شده و اطلاع آن به متعلقان روزگار و محصلان این دیار متعذر بوده و اکثر صیدنات که در این فن تصنیف بودند از نشان آن به زبان هندوستان معرّ و بعض کتب از خاصیات و درجات ادویه مبرّ در بعض عدم ذکر ابدال و خواص مجریه ادویه و در بعضی عدم توضیحات اصلاحات اطبا که مر طالبان این فن را ناگزیر است دانستن آن، لهذا این قلیل البضاعة مختصری مع ایجاز و اختصار محتوی به جمیع فوائد مرقومه از کتب مولفه مثل اختیارات بدیعی و ریاض الأدویه و غیره صیدنات معتبر انتخاب نموده به شیرازهای تدوین ترجمه نموده در متن منتظم گردانیده...»

تابع محمد در ذیل معرفی چند دارو از تجاربش در استفاده از آن دارو سخن گفته و محتملاً با

توجه به قراین موجود در متن وی از حکیمان اواخر قرن یازده و اوایل قرن دوازده هجری قمری در هند بوده است.

«... و با یک اوقیه شیر گوسفند نهار بیاشامند در قوت باه بغایت نافع است و مجرب فقیر است...»
 «... داء الثعلب را نافع بود و مجرب این حقیر است»
 با توجه به مطلبی که تابع محمد از حکیم مؤمن در میان کتابش آورده است به یقین نگارش این کتاب بعد از سال ۱۰۸۰ هجری قمری است.
 «... چنانچه ذکر کرده است در کتاب جامع تحفه المومنین و از حکیم عبدالباری معلوم شد که چون افتخار...»

همچنین تابع محمد از کتاب الفاظ الأدویه حکیم نورالدین محمد شیرازی در تألیف خویش بهره برده است و در معرفی برخی گیاهان با عنوان «صاحب الفاظ الأدویه» از وی یاد کرده است.
 «صاحب الفاظ الأدویه شویذ نضار درخت گز است که بر کوه روید...»
 «...بوره سرخ و صاحب النمل الأدویه آورده که نظرون بوره ارمنی است»
 مؤلفان لغتنامه در ابتدا از کتاب میزان الأدویه در آوردن شاهد مثال برای برخی لغات استفاده کردند، در مدخل لغات زیر از میزان الأدویه استفاده شده است:

قارادیم، رجل الغراب، زحصول، گلف، نوت...
 برای استفاده بیشتر و دستوری سخن خواهیم گفت، آشنایی با اصطلاحات طب سنتی در پایان کتاب واژه‌نامه‌ای از لغات متداول بکار رفته در این کتاب فراهم ساختیم.

شایان ذکر است چاپ عکسی میزان الأدویه در مجموعه‌ای مشتمل بر الفاظ الأدویه و انیس المعالجین و... چند سال پیش توسط موسسه مطالعات تاریخ پزشکی به چاپ رسیده است. ما برای ویرایش متن کتاب حاضر از چاپ سنگی زیر استفاده کردیم:
 چاپ سنگی مجموعه الفاظ الأدویه، میزان الأدویه و... طب نام منشی نول کشور، لکنهو، ۱۳۰۴ هجری قمری (و نسخه دیگر به تاریخ طبع ۱۳۳۲ هجری قمری) متعلق به کتابخانه مجلس شورای اسلامی.

شیوه نامه ویرایش متن

با توجه به رسم الخط متن میزان الأدویه که متعلق به قرن دوازدهم هجری قمری است، سعی شد تا حد ممکن این رسم الخط امروزی به سازی شود.
 - برای آسان خوانی و استفاده خوانندگان نامأنوس با متون کهن از علائم نگارشی ویرگول، نقطه و کاما استفاده کردیم.
 - غالب موارد همزه آغازی فعل «است» محذوف بوده‌اند که جز در مواردی که فعل «است» به دنبال کلمات مختوم به «ا» و «و» آمده باشد، همزه آن اضافه گردید.

-آن دسته از کلمه‌های فارسی که با همزه میانی نوشته شده بودند، همزه آنها به «ی» تبدیل شد.
-کلمه‌های مختوم به «ه،ه» بیان حرکت که به «ی» نکره متصل شده بودند، غالباً به صورت «ه»
نوشته شده بودند که همه موارد به «ای» تبدیل شدند.

-«ه،ه» بیان حرکت هنگام اتصال کلمه‌ها به «ها» ی جمع، حذف شده بودند که در همه موارد،
«ه،ه» بیان حرکت اضافه شد.

-پیشوند استمراری «می» غالباً متصل به فعل کتابت شده بود، که در ویرایش حاضر جدای از
افعال نوشته شد.

-پیشوند «ی» و همچنین پیشوند «ب» در برخی موارد به صورت «نه» و «به» و جدای از
افعال کتابت شده بودند که همه موارد، به صورت متصل به افعال نوشته شدند.

-غالباً حرف «چ» و «ک» و «پ» به صورت «ج» و «ک» و «ب» کتابت شده بودند که این موارد
اصلاح شد.

-صفات اشاره «این و آن»، حرف «را» ی نشانه مفعول، حرف «ب» اضافه، کلمه استفهام «چه»
غالباً متصل به کلمات نوشته شده بودند که همه موارد ذکر شده به صورت جدا از هم نوشته شدند.

13-08-1612:44:48 E.U.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حمد بیعد و سپاس بیحد مر حکیمی را سزد که شمع نور حکمت در محفل وجود آدمی افروخته اوست و سیر از اسرار به تاب آفتاب هدایت در کوهستان ابدان مثل جواهر مایه مزین و ممتلی ساخته اوست و به زلال تمثال در باب فیض لایزال به علو قدرت و سمو مکنّت قوت به بود اثبات در وجود نباتات بخشیده اوست، زهی خدایی که هر یکی را به انواع تأثیرات و اصناف خاصیات ممتاز گردانیده - ذی شأنه -

و در نام خود مر سروری را که وجود با جودش دواء شفاء هر علیل و خضر حیاتش راهنمای هر ضلیل اعنی؛ سیدالمر، ابن خاتم النبیین - صلی الله علیه و علی آله و اصحابه اجمعین -

اما بعد می گویم ذره آسیر از هر صغیر، تابع محمد ولد شیخ محمد سعید مفتی لکهنو که بر رأی صواب نمای ارباب - جبر - صدر خورشید انتمای عقده گشای اصحاب فطنت، مخفی و محتجب نیست که اشرف علوم خاتم و انفع جلول عملیه، علم طبی است که در شأن آن برگزیده سبحان حضرت رسول ملک منان - علیه السلام - فرمود: «العلم علما علم الادیان و علم الابدان و علم الابدان من علم علی علم الادیان» سیر محمد آن از جمله ضروریات و موکدات علم از جمله فرائض و واجبات است و بی تردید حکمت - احوال برای عبادت حضرت مسعود و موجب سعادت مصنوعات به جهت حصول این مقصود است - عبادت معنی بر صحت ابدان اشرف مخلوقات انسان است که آن موجب عبادت حضرت سبحان است. بهذا - حص - این امر جلیل و خطب جزیل از جمله واجبات و موکدات است علی الخصوص حکمت یونان که به حقین - حوال بدن انسان دریائست مواج که به غواصی در آن دویده است امواج بحر حیات است که با طایر سکندر آئین به آشنایی آن دریای گهربار دست و پا می زنند و چون ادویه که به زبان یونان - کمال - رب از یشان و به زبان پارسی و سریانی واقع شده و اطلاع آن به متعلقان روزگار و محصلان ارضیه - متعذر بوده و اکثر صیدنات^۱ که در این فن تصنیف بودند از نشان آن به زبان هندوستان معرا و به سبب از خاصیات و درجات ادویه مبرا، در بعضی عدم ذکر ابدال و خواص مجریه ادویه و در بعضی عدم توضیحات اصلاحات اطبا که مر طالبان این فن را ناگزیر است دانستن آن.

لهذا این قلیل البضاعة مختصری مع ایجاز و اختصار محتوی به جمیع فوائد مرقومه از کتب مؤلفه مثل اختیارات بدیعی و ریاض الادویه و غیره صیدنات معتبر انتخاب نموده به شیرازهای تدوین ترجمه نموده در متن منتظم گردانیده و در بیان خواص ادویه به تطویل و اطناب نکوشیده اکتفا به معدلات نموده و تذکره لغات هندی که در این رساله ترقیم یافته در تفسیر آن الفاظ فارسی و تازی مرقوم

۱- بر ساخته مؤلف است از صیدنه (علم گیاه شناسی)

گردیده به جهت آنکه مردمانی که از زبان پارسی و عربی اطلاعی ندارد؛ اگر بخواهند به لغت هندی معرفت خواص و طبایع و وقوف از زبان دری و تازی حاصل نمایند. پس در این تذکره لغت هندی دیده الفاظ پارسی و عربی را که تفسیر اوست ملاحظه نمود و به ضابطه ابجد در باب حرف مطالعه کرده اطلاع حاصل نمایند و به جای دواى هندی «ه» و به جای فارسی و عربی و غیره صرف «ف» نگاشتم تا جوینده را اشکالی نیفتد. دواى هندی را مطالعه نموده دواى فارسی و عربی از همان نام که در خانه «ف» مرقوم است، در کتب لغت طب و نیز در همین کتاب تفحص نماید و این رساله را میزان الأدویه نام نهاده شد و مشتمل است بر یک مقدمه و دو مقاله و خاتمه الکتاب.

مقدمه، در بیان تعریف درجات و ابدال و مصلح ادویه، مقاله اولی؛ مشتمل بر بیست و نه باب در توضیح ادو به ترتیب حروف تهجی، مقاله ثانیه؛ در بیان اسامی امراض که در میان مردم غیر معروفند، خاتمه الکتاب؛ در بیان اصطلاحات اطبا و مقادیر موازین طبیبی. مسئول و مأمول از کرم کرام است که چون بر سهوی اطلاع یابند، خطا را به عطای کرم مخفی ساخته اصلاح فرمایند. -الله حسبی و نعم الوکیل-

13-08-1612:44:48 E.U